

Türkmenistanyň Döwlet, hukuk we demokratiýa instituty

**TÜRKMENISTANDA AÝALLARYŇ HUKUKLARY
(HALKARA HUKUK RESMINAMALARY WE
TÜRKMENISTANYŇ KANUNÇYLYK NAMALARY)**

Aşgabat
Türkmen döwlet neşirýat gullugy
2020

UOK 396 (574.4)
T 90

Türkmenistanda aýallaryň hukuklary. – A.: Türkmen döwlet neşirýat gullugy.2020

TDKP № 214,2020

KBK 66.74 (2Tü)

© Türkmenistanyň Döwlet, hukuk we
demokratiýa instituty – 2020ý.

Garaşsyz, Bitarap Türkmenistan zenanlaryň jemgyýetçilik syýasy, durmuş-ykdysady we medeni-ynsanperwer ulgamlardaky ösüslere, alnyp barylýan işlere deňhukukly gatnaşmagyna, mynasyp goşant goşmagyna giň mümkinçilik döredýär. Yurdumyzda aýallaryň hal-yagdaýy Türkmenistanyň Konstitusiýasyna, onuň halkara borçnamalaryna laýyklykda, deň hukuklar we azatlyklar ýörelgeleriniň durmuşa geçirilmegini, deň mümkinçilikleriň döredilmegine maksat edinýän hukuk we guramaçylyk çäreleri yzygiderli amala aşyrylýar.

Türkmenistanyň Prezidenti hormatly Gurbanguly Berdimuhamedowyň nygtaýşy ýaly: “Gelin-gyzlarymyzyň kanuny hukuklaryny we bähbitlerini goramak, olara döwlet tarapyndan ýeňillikleri bermek, döredijilikli zähmet çekmekleri we mynasyp durmuşda ýaşamaklary üçin ähli mümkinçilikleri döretmek, ýurdumyzyň jemgyýetçilik-syýasy durmuşyndaky omuny ýokarlandyrmak jemgyýetiiniň dumukly ösüşiniň möhüm şerti bolup durýar.”

Bu ýygyny döwletimiziň demokratik sütünlerini mundan beýläk-de çuňlaşdyrmakda we giňeltmekde, raýat jemgyýetini kemala getirmekde aýallaryň raýatlyk işjeňligine ýardam etmäge gönükdirilendir.

Ýygyny Türkmenistanyň gatnaşyjysy bolup durýan aýallaryň hukuklaryny goramak we höweslendirmek babatda halkara hukuk namalaryny, şeýle hem bu ugurda hereket edýän milli kanunçylygyň kadalaryny öz içine alýar. Halkara kadalaşdyryjy namalaryň we milli kanunçylygyň ýygyny aýallaryň öz hukuklary we olary amala aşyrmagyň serişdeleri hakynda habarly bolmagy üçin gollanma hökmünde hyzmat eder.

Kitap giň jemgyýetçilik köpçüligi, döwlet diwanynyň işgärleri, hukuk goraýjy edaralaryň wekilleri üçin niýetlenendir. Ol ylmy işgärler, aspirantlar we doktorantlar, ýokary okuw mekdepleriniň mugallymlary we talyplary, gender deňliginiň meseleleri bilen gyzyklanýanlaryň ählisi üçin gollanma bolup biler.

Ýygyny “Gender deňligini öňe sürmek üçin ulgamy we gurallary pugtalandyrmaga ýardam etmek” atly bilelikdäki taslamanyň çäklerinde Türkmenistanyň Döwlet, hukuk we demokratiýa instituty tarapyndan BMG-niň Ilat gaznasynyň Türkmenistandaky wekilhanasynyň ýardam etmeginde taýýarlanylady. Ol gender deňligi babatda milli kanunçylygyň we halkara resminamalaryň kadalary hakynda hukuk bilimlerini has giňden ýaýratmaga we ýurdumyzyň jemgyýetçiliginiň habarlylygyny ýokarlandyrmaga ýardam etmäge gönükdirilendir.

**ADAMLARYŇ HUKUKLARY WE AZATLYKLARY
BABATYŇDA HALKARA NAMALARY
ADAMYŇ HUKUKLARYNYŇ ÄHLUMUMY JARNAMASY
1948-nji ýylyň 10-njy dekabry
Giriş**

Ynsan maşgalasynyň ähli agzalaryna mahsus mertebäniň hem-de deň we aýrylmaz hukuklaryň ykrar edilmeginiň azatlygyň, adalatlylygyň we ählumumy parahatlygyň esasy bolup durýanlygyny ykrar edip; we

adamyň hukuklarynyň äsgerilmezliginiň we yigrenilmeginiň ynsan wyždanyňy dergazap edýän wagşyçylykly hereketlere eltendigini we adamlaryň sözüň we ynamlaryň azatlygyna eýe boljak hem-de gorkydan we mätäçlikden azat boljak dünýäsiniň döredilmeginiň adamlaryň belent yhlasy hökmünde jar edilenligini nazara alyp; we

adamyň soňky serişdesi hökmünde zulumkärilige we süteme garşy aýaga galmaga mejbur bolmazlygyny üpjün etmek maksady bilen, adamyň hukuklarynyň kanunyň häkimiýeti bilen goralmagynyň zerurlygyny nazara alyp; we

halklaryň arasynda dostlukly gatnaşyklaryň ösmegine ýardam etmegiň zerurlygyny nazara alyp; we

Birleşen Milletleriň halklarynyň Tertipnamada adamyň esasy hukuklaryna, ynsan şahsyýetiniň mertebesine we gymmatlygyna hem-de erkekleriň we aýallaryň deňhukuklylygyna öz ynamyny tassyklanlygyny we azatlygyň has köp bolmagynda jemgyýetçilik ösüşinde ilerlemä we durmuş şertleriniň gowulanmagyna ýardam etmäge karar edenligini nazara alyp; we

agza döwletleriň Birleşen Milletler Guramasy bilen hyzmatdaşlyk arkaly adamyň hukuklarynyň we esasy azatlyklarynyň ählumumy hormatlanylmagyna we berjaý edilmegine ýardam bermäge borçlananlygyny nazara alyp; we

şu hukuklara we azatlyklara ählumumy düşünmekligiň şu borçnamany ýerine ýetirmek üçin ägirt uly ähmiýete eýedigini nazara alyp,

Baş Assambleýa

Adamyň hukuklarynyň şu ählumumy jarnamasyny ýerine ýetirmegi ähli halklaryň we ähli döwletleriň hyjuwynda bolan wezipe hökmünde ygylan edýär, şunda her bir adam we jemgyýetiň her bir agzasy şu Jarnamany hemişe göz önünde tutmak bilen, nadanlygy syndyrmak we bilimi ýaýmak arkaly şol hukuklaryň we azatlyklaryň hormatlanylmagyna ýardam etmäge çalyşmaly hem-de milli we halkara öňdebaryjy çäreler arkaly olaryň Guramanyň agza döwletleriniň arasynda bolşy ýaly, öz hukuk ygtyýarlarynyň çäklerindäki ýerlerdäki halklaryň arasynda hem ählumumy we netijeli ykrar edilmegini we amala aşyrylmagyny üpjün etmeli.

1-nji madda

Ähli adamlar mertebe we hukuklar babatda azat we deň bolup dogulýar. Olara aň we wyždan berlen we olar bir-biri babatda doganlyk ruhunda hereket etmeli.

2-nji madda

Her bir adam şu Jarnama bilen yglan edilen ähli hukuklara we ähli azatlyklara jynsy, derisiniň reňki, aýal-erkekligi, dili, dini, syýasy ýa beýleki ynamlary, milli ýa-da jemgyýetiň belli bir gatlagyna degişlilik, emläk, asyl babatdaky we beýleki ýagdaýlar ýaly haýsydyr bir tapawutlyklara garamazdan eýe bolmaly.

Mundan-da başga, adamyň degişli bolan sebitiniň garaşsyzdygyna, howandarlykdadygyna, öz-özünü dolandyрмаýandygyna ýa bolmasa öz özygtyýarlylygynda başgaça bir görnüşde çäklendirilendigine garamazdan, ýurduň ýa sebitiň syýasy, hukuk ýa bolmasa halkara derejesi esasynda hiç hili tapawutlandyрма edilmeli däldir.

3-nji madda

Her bir adamyň ýaşamaga, azatlyga we şahsy eldegrilmesizlige hukugy bar.

4-nji madda

Hiç kim gulçulykda ýa-da beýleki ýagdaýda saklanylmaly däl, gulçulyk we gul söwdasy olaryň ähli görnüşlerinde gadagan edilýär.

5-nji madda

Hiç kim gynamalara ýa-da rehimsiz, şepagatsyz ýa bolmasa mertebesini kemsidýän çemeleşmelere we jeza sezewar edilmeli däl.

6-njy madda

Her adamyň nirede bolýandygyna garamazdan, özüniň hukuk gatnaşyklaryna dahyllydygynyň ykrar edilmegine hukugy bar.

7-nji madda

Ähli adamlar kanunyň önünde deňdir we olaryň hiç hili tapawutsyz, kanunyň deň goragyna hukugy bar. Ähli adamlaryň şu Jarnamany bozýan haýsydyr bir kemsitmeden we şeýle kemsitmä haýsydyr bir öjükdirmeden deň goraga hukugy bar.

8-nji madda

Her bir adamyň özüne konstitusiýa ýa-da kanun bilen berlen öz esasy hukuklary bozulan halatda ygtyýarly milli sudlar tarapyndan hukuklarynda netijeli dikeldilmegine hukugy bar.

9-njy madda

Hiç kim idinsiz tussaga, saklanylmaga ýa-da kowlup çykarylmaga sezewar edilip bilinmez.

10-njy madda

Her bir adamyň öz hukuklaryny we borçlaryny kesgitlemek üçin we özüne bildirilýän jenaýat yönkemesiniň esaslydygyny anyklamak üçin öz işine garaşsyz we tarapgöý däl suduň adalatlylygynyň ähli talaplaryny berjaý etmek bilen aýan garamagyna doly deňlik esasynda hukugy bar.

11-nji madda

Jenaýat etmekde aýyplanylýan her bir adamyň onuň günäkärdigi oňa goranmagyň ähli mümkinçilikleri üpjün edilip geçirilýän aýan sud seljerişi arkaly kanun bilen bellenilen tertipde anyklanylýança günäkär däl diýlip hasap edilmäge hukugy bar.

2. Hiç kime edilen wagtynda milli kanunlar ýa-da halkara hukugy boýunça jenaýat bolup durmaýan nähilidir bir amal edenligi esasynda jenaýat üçin ýa-da hereketsizlik üçin iş kesilip bilinmez. Şeýle hem jenaýat edilen wagtda ulanylmagy mümkin bolandan has agyr jeza berlip bilinmez.

12-nji madda

Hiç kim öz şahsy we maşgala durmuşyna idinsiz gatyşmaga, öz ýaşaýan ýeriniň eldegrilmesizligine, öz hat-habarlarynyň syrına ýa bolmasa öz namysyna we abraýyna idinsiz hyýanat edilmegine sezewar edilip bilinmez. Her bir adamyň şeýle gatyşmaktan ýa-da şeýle hyýanatlyklardan kanunyň goramagyna hukugy bar.

13-nji madda

1. Her bir adamyň her bir döwletiň çäklerinde bolýan ýerini erkin üýtgetmäge we ýaşalýan ýeri özüne seçip almaga hukugy bar.

2. Her bir adamyň islendik ýurdy, şol sanda öz ýurduny terk etmäge we öz ýurduna gaýdyp barmaga hukugy bar.

14-nji madda

1. Her bir adamyň yzarlamalardan beýleki ýurtlarda gaçybatalga gözlemäge we şol gaçybatalgadan peýdalanmaga hukugy bar.

2. Bu hukuk hakykalda syýasy däl jenaýat ýa bolmasa Birleşen Milletler Gurarnasynyň maksatlaryna we ýörelgelerine ters gelýän etmişleri edendigi esasynda yzarlanylýan halatda peýdalanylyp bilinmez.

15-nji madda

1. Her bir adamyň raýatlyga hukugy bar.

2. Hiç bir adam öz raýatlygyndan ýa-da öz raýatlygyny üýtgetmek hukugyndan idinsiz mahrum edilip bünmez.

16-njy madda

1. Kämilik ýaşyna ýeten erkekleriň we aýallaryň jyns, millet ýa din tapawudy boýunça hiç hili çäklendirmesiz nykalaşmaga we maşgala gurmaga hukugy bar.

2. Nika diňe nikalaşýan taraplaryň ikisiniň-de erkin we doly razylygy bar mahaly baglaşylyp bilner.

3. Maşgala jemgyýetiň tebigy we esasy düzüm parçasydyr hem-de onuň we döwletiň goragyna hukugy bar.

17-nji madda

1. Her bir adamyň ýekelikde bolşy ýaly, beýlekiler bilen bilelikde hem emläge eýelik etmäge hukugy bar.

2. Hiç kim öz emläginden idinsiz mahrum edilmeli däl.

18-nji madda

Her bir adamyň pikiriň, wyždanyň we diniň azatlygyna hukugy bar; bu hukuk öz diniňi ýa-da ynamlaryny üýtgetmek azatlygyny we öz diniňe ýa ynamlaryna ýekelikde bolşy ýaly, beýlekiler bilen bilelikde-de tälimde, ybadatda dini we dessur tertiplerini jemagat bolup ýa hususy tertipde ýerine ýetirmek arkaly uýmaklygy öz içine alýar.

19-njy madda

Her bir adamyň ynamlarynyň azatlygyna we olary beýan etmegiň azatlygyna hukugy bar; bu hukuk öz ynamlaryna bökdençsiz eýermek azatlygyny we maglumatlary we pikirleri islendik serişdeler arkaly we döwlet serhetlerine garamazdan gözlemek, almak we ýaýratmak azatlygyny öz içine alýar.

20-nji madda

1. Her bir adamyň parahat ýygnaklara we birleşmelere gatnaşmaga hukugy bar.
2. Hiç kim nähilidir bir birleşmä girmäge mejbur edilip bilinmez.

21-nji madda

1. Her bir adamyň öz ýurduny dolandyrmaga gönüden-göni ýa bolmasa erkin seçilen wekilleriniň üsti bilen gatnaşmaga hukugy bar.

2. Her bir adamyň öz ýurdunda döwlet gullugynyň elýeter bolmagyna hukugy bar.

3. Halkyň erk-islegi hökümetiň häkimiýetiniň esasy bolmaly; şol erk-isleg döwürleýin we galplaşdyrylmadyk saýlawlarda öz beýanyňy tapmaly, olar ählumumy we deň saýlaw hukugynyň bolmagynda, gizlin ses bermek arkaly ýa bolmasa ses bermegiň azatlygyny üpjün edýän beýleki barabar görnüşler arkaly geçirilmeli.

22-nji madda

Her bir adamyň jemgyýetiň agzasy hökmünde durmuş üpjünçiligine we öz mertebesiniň saklanylmagy üçin hem-de öz şahsyýetiniň azat ösmegi üçin hukuklaryň ykdysadyýet, durmuş we medeniýet babatlarda milli tagallalar we halkara hyzmatdaşlygy arkaly we her bir döwletiň gurluşyna we serişdelerine laýyklykda amala aşyrylmagyna hukugy bar.

23-nji madda

1. Her bir adamyň zähmete, işi erkin seçip almaga, adalatly we amatly zähmet şertlerine we işsizlikden goralmaga hukugy bar.

2. Her bir adamyň haýsydyr bir kemsitmesiz, deň zähmet üçin deň tölege haky bar.

3. Her bir işleýäniň onuň özi we onuň maşgalasy üçin adama mynasyp güzerany üpjün edýän we zerur mahaly durmuş üpjünçiliginiň beýleki serişdeleri bilen üsti ýetirilýän adalatly we kanagatlanarly tölege hukugy bar.

4. Her bir adamyň öz bähbitlerini goramak üçin kärdeşler arkalaşyklaryny döretmäge we kärdeşler arkalaşyklaryna girmäge hukugy bar.

24-nji madda

Her bir adamyň dynç almaga we iş-aladalardan boş bolmaga, şol sanda iş wagtynyň paýhasa laýyk çäklendirilmegine we hak tölenilýän döwürleýin rugsada hukugy bar.

25-nji madda

1. Her bir adamyň özüniň we maşgalasynyň saglygyny we hal-ýagdaýyny saklamak üçin zerur bolan ýaşaýyş derejesine, şol sanda iýmite, egin-eşiğe, ýaşaýyş ýerine, saglygy goraýyş idegine hukugy, işsizlik, kesel, maýyplyk, dul galmak, garramak halatda ýa-da güzeran çeşmesini özüne bagly bolmadyk ýagdaýlar sebäpli ýitirmegiň beýleki halatlarynda üpjünçilige hukugy bar.

2. Enelik we bäbeklik aýratyn howandarlyga we kömege hukuk berýär. Nikada ýa-da nikadan daşary doglan ähli çagalar birmeňzeş durmuş goragyndan peýdalanmaly.

26-njy madda

1. Her bir adamyň bilime hukugy bar. Bilim juda bolmanda başlangyç we umumy bilim babatda mugt bolmaly. Başlangyç bilim hökmany bolmaly. Tehniki we hünärment bilimi umumylykda elýeter bolmaly we ýokary bilim her bir adamyň ukyplary esasynda hemmeler üçin elýeter bolmaly.

2. Bilim adamyň şahsyýetiniň doly ösmegine we adamyň hukuklaryna we esasy azatlyklaryna hormatyň artmagyna gönükdirilen bolmaly. Bilim ähli halklaryň, jynsy we dini toparlaryň arasynda özara düşünişmäge, geçirimlilige we dostluga ýardam etmeli we Birleşen Milletler Guramasynyň parahatçylygy goldamak baradaky işine ýardam bermeli.

3. Ata-eneleriň öz kiçi ýaşly çagalary üçin bilimiň görnüşini seçip almakda artykmaç hukugy bar.

27-nji madda

1. Her bir adamyň ylmy ilerlemä erkin gatnaşmaga we onuň eşretlerinden peýdalanmaga hukugy bar.

2. Her bir adamyň özi döredijisi bolan ylmy, edebi ýa-da çeperçilik eserleriniň netijesi bolup durýan öz ahlak we maddy bähbitleriniň goralmagyna hukugy bar.

28-nji madda

Her bir adamyň şu Jarnamada beýan edilen hukuklar we azatlyklar doly amala aşyrylyp bilner ýaly durmuş we halkara ýagdaýyna hukugy bar.

29-njy madda

1. Her bir adamyň jemgyýetiň önünde borçlary bar, onuň şahsyýetiniň erkin we doly ösmegi dine şol jemgyýetde mümkin.

2. Öz hukuklaryny we azatlyklaryny anıala aşyran mahaly her bir adam kanun arkaly diňe beýlekileriň hukuklarynyň we azatlyklarynyň geregiçe ykrar edilmegini we hormatlanylmagyny hem-de demokratik jemgyýetde ahlagyň, jemgyýetçilik tertibiniň we umumy abadançylygyň adalatly talaplarynyň kanagatlandyrylmagyny üpjün etmek maksady bilen bellenilen çäklendirmelere sezewar edilmeli.

3. Bu hukuklaryň we azatlyklaryň amala aşyrylmagy hiç bir halatda Birleşen Milletler Guramasynyň maksatlaryna we ýörelgelerine ters gelmeli däl.

30-njy madda

Şu Jarnamada hiç bir zat haýsydyr bir döwlete, adamlaryň toparyna ýa-da aýry-aýry adamlara şu Jarnamada beýan edilen hukuklary we azatlyklary ýok etmäge gönükdirilen iş bilen meşgullanmaga ýa-da hereketleri amala aşyrmaga hukugyň berilmegi hökmünde düşündirilmeli däl.